

POLITIKA KAO KULTURA: DOPRINOS POLITOLOGIJE DEMOKRATSKOM SAZRIJEVANJU*

Ivan Padjen

Pravni fakultet
Sveučilište u Rijeci

Izlaganje sa znanstvenog skupa
Primljeno: prosinac 2014.

Sažetak Članak propituje doprinos hrvatske politologije razvoju demokracije u Hrvatskoj. Fokus analize je pojam kulture o kojem autor govori u pet koraka. U prvom koraku je određena u modernom ključu, u drugom kao različita od prirode, a u trećem kao različita od društva. U četvrtom se unutar politike razlikuje politička kultura od političke ekonomije i političkih ustanova, no u petom se pokazuje da je kultura nosivi dio politike i kao *politics* i kao *policy* i kao *polity*. Na temelju tih odredaba pokazuje se da je matica hrvatske politologije zaokupljena pretežito i u sve većoj mjeri izučavanjem upravo predmeta koji na prvi pogled pripadaju politici kao kulturi, i to u užem smislu političke kulture, te da se ona sama reproducira kao politička kultura.

Ključne riječi politička znanost u Hrvatskoj, kultura, politička kultura

Matica hrvatske politologije, institucionalizirana u Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu od 1963. godine, usredotočena je od svojih početaka na sudjelovanje u političkoj vlasti onih koji su prije suvremenosti, koja politički – slično filozofiji ali i samoj politologiji – počinje krajem XIX. stoljeće, bili samo njezinim predmetom. Ta matica je prvih četvrt stoljeća bila zaokupljena sudjelovanjem radnih ljudi u samoupravljanju, a nakon toga građana u demokraciji. Pritom je izričita pretpostavka samoupravljanja bila socijalistička revolucija, a prešutna pretpostavka demokracije gra-

đanska revolucija. Na istom je tragu i ovaj prinos, čiji je glavni problem izraziv pitanjem: u kojoj mjeri hrvatska politologija pridonosi demokratskom sazrije-

* Prinos znanstvenom skupu “Paradigme političkog mišljenja 1962.-2012.” povodom pedesete obljetnice djelovanja Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i prof. em. dr. sc. Davora Rodina (organizatori: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i časopis *Politička misao*; Zagreb, 25.-26. svibnja 2012.). Također prinos znanstveno-istraživačkom projektu “Pravni sistem: temeljni problemi” podupiranom od MZOŠRH 2006.-14.

vanju Hrvatske? Uzme li se u obzir da je s jedne strane demokracija skraćeni nazivnik za osobitu mješovitu vladavinu i, s druge sazrijevanje također skraćeni nazivnik, ali za raznorodna zbivanja, te da su uvjeti za demokratskoga sazrijevanje, tj. sazrijevanje za demokraciju, složeni i neprozirni, primjereno je pretpostaviti da je ključni uvjet spoznajno korisno odrediti kao kulturu (1). Kultura je bitno prijeporni pojam. Određuje se pobliže u pet koraka. U prvom koraku je određena u modernom ključu, u drugom kao različita od prirode, a u trećemu kao različita od društva (2.1). U četvrtom se unutar politike razlikuje politička kultura od političke ekonomije i političkih ustanova, no u petom se pokazuje da je kultura nosivi dio politike i kao *politics* i kao *policy* i kao *polity* (2.2). Na temelju tih odredaba pokazuje se da je matica hrvatske politologije zaokupljena pretežito i u sve većoj mjeri, iako ne izrijeckom, izučavanjem upravo predmeta koji na prvi pogled pripadaju politici kao kulturi, i to u užem smislu političke kulture (3.1); i da se, štoviše, ona sama reproducira kao politička kultura (3.2). Taj se smjer razvoja pokazao plodnim, no pitanje je hoće li i dalje biti plodan ako se ne poveže tješnje s izučavanjem političke ekonomije i političkih ustanova (4).

1. Sazrijevanje za demokraciju

Demokracija, kako se taj izraz uobičajeno upotrebljava (u smislu liberalne demokracije), skraćeni je nazivnik za osobitu mješovitu vladavinu. Osobita je po tome što uključuje autonomiju svakoga svog pripadnika, redovito zajamčenu čovjekovim pravima, koja je moguća samo ako je jamče neovisni sudovi. Takva vlast je dakle mješovita po tom što ima tri sastojka: demokratski (vlast svih

pripadnika političke zajednice, neposredno, tj. referendumom, ili posredno, tj. izborom zastupnika i/ili sl.); aristokratski (vlast sudaca, odvjetnika i drugih pravnih i drugih profesija koje obavljaju javne službe, nar. sudskog vještačenja); monarhijski (funkcije monarha ima ne samo poglavar izvršne vlasti političke zajednice nego, unutar svoje autonomije, svaki pripadnik zajednice sam sebi). Još važnije, ta je mješovita vladavina bitno pravna, jer je moguća samo u mjeri u kojoj je pravno – redovito ustavno – utemeljena i provođena (Padjen, 1998). Stoga su nužni načini prepoznavanja (identifikacije) pa prema tome i spoznavanja demokracije pravo i pravna znatnost. No nisu dovoljni.

Kapitalizam, koji nije moguće spoznati bez drugih društvenih znanosti (prije svega političke ekonomije), uvjet je – i pozitivan i negativan – (liberalne) demokracije: do sada se pojavila samo u kapitalističkim državama; od kraja 18. stoljeća, kad se pojavila, do kraja 19. stoljeća, bila je demokracija samo za klasu posjednika, točnije, bila je oligarhija (Padjen, 1978: 44-46); ako uopće ima povijesni smisao, to je zaštita manjine od većine, i to ne bilo koje manjine – kako to mnogi danas vjeruju – nego manjine bogatih (Allot, 2003: 324); i prije ekonomske krize koja je izbila 2008., među liberalnim demokratima nije bio usamljen pogled kao što je sljedeći: “usprkos našem opsjednutom dvadesetostoljetnom govoru o ‘demokraciji’, zamisao demokracije više ne može premostiti jaz između ideala demokracije i njegove društvene zbilje” (*ibid.*: 326); sadašnja kriza olakšala je prihvat nalaza da jaz proizlazi, bez obzira na njegove krajnje uzroke, iz ekonomskih nejednakosti (Stiglitz, 2012; Mount, 2012) koje postoje – uz nešto kratkotrajnih ublaženja – od kada se kapitalizam ustalio (Piketty, 2014).

Sazrijevanje je također skraćeni nazivnik, ali za raznorodna zbivanja. U historiji filozofije ima tri značenja (Sommer, 1984: 225). Izvorno je odnos nje-mačkog poglavara kuće prema ukućanima, tj. suprugama, djeci i služinčadi, koji se, nakon recepcije rimskog prava, stječe pravnim aktom emancipacije, tj. otpuštanja djeteta ili sluge iz očinske vlasti (Brunner, 1906). Čovjek može sazreti i bez pravnog akta, tako da se sam, neovisno o pravnoj punoljetnosti, zbrinjava. Iako je kapitalizam uvjet demokracije, uvjet njega nije mehanički rast proizvodnih odnosa i proizvodnih snaga. U Latinskoj Americi Ivana Iliča, prije četrdeset godina, još nije bio spušten “zastor djetinjstva” između noćnog čuvara i njegovoga jedanaestogodišnjeg sina koji je zarađivao kao pomoćnik brijača tako da je bilo neobično kad je Ilich sina pred njegovim ocem nazvao dječakom (Ilich, 2000: 21). U Engleskoj Jamesa Joycea, prije devet desetljeća, taj se zastor tamo već bio spustio, ali ne toliko da bi odrasloga činio ovisnim o drugom. Englezova najponosnija samohvala bila je “*Sve sam platio. Nikada u životu nisam posudio niti šiling ... Ništa ne dugujem*” (Joyce, 2012: 54). Sazrijevanje je, metaforički, i ono povijesno. Prosvjetiteljstvo po analogiji zaključuje iz prirodnog sazrijevanja djeteta na povijesno sazrijevanje čovječanstva, nalazeći da i ono napreduje, i to iz prirodnog stanja, u kojemu je nezrelo, u prosvjećeno i emancipirano stanje. Prema Kantu “*prosvjetiteljstvo je izlazak čovjeka iz stanja samoskrivljene nezrelosti. Nezrelost je nemogućnost da se vlastiti razum upotrebljava bez vodstva. Ta nezrelost je samoskrivljena*” onda kad njezin uzrok ne leži u nedostatku razuma, nego u pomanjkanju odlučnosti i hrabrosti da se njime služi bez tuđeg rukovođenja” (Kant, 2000: 33).¹

¹ Prijevod punoljetan, odnosno nepunoljetan u ovom je tekstu pretvoren u zrelo i nezrelo, vodeći računa o sljedećoj napomeni: “Der roemischen Rechtssprache fehlt das genaue

Neposredni je uvjet sazrijevanja za demokraciju, onaj povijesni, spoznatljiv racionalno, odnosno filozofijski, gdje-god uz oslonac na historiju i sociologiju, dočim su preostala dva spoznatljiva pravno i ekonomski, odnosno pravnom znanošću i ekonomskom znanošću. To što niti filozofijom niti, pogotovo, znanošću ne može biti prepoznato, pa onda ni spoznato, a očito je nosivo za sazrijevanje za demokraciju, pokazuje – po nekima najbolji – hrvatski film *Breza* (snimljen po istoimenoj pripovijetki objavljenoj 1928. (Kolar, 2003), dakle, u godini ubojstva Stjepana Radića, prvoga hrvatskoga demokratskog vođe, i izjava Vladka Mačeka, njegova nasljednika, “Lajbek je otkopčan” (citirano u: Boban, 1974: 44, 60), kojom je ocijenio da će diktatura morati dovesti do slobode). No, već gore sažeto dane odredbe sazrijevanja bliže su načinu *Breze* od onih koje bi bile izvedene filozofijom ili znanošću. Tako je gore dana odredba povijesnog uvjeta sazrijevanja metaforična i analogna, jer je danas teško – a možda i nemoguće – pojmiti ili barem predočiti sazrijevanje skupine ljudi drugačije nego po uzoru na sazrijevanje pojedinca. Gornja odredba ekonomskog uvjeta dana je književnim primjerima, jer je teško – a možda i nemoguće – na drugi način pokazati složenost ekonomskog sazrijevanja (za razliku od ekonomskog rasta ili razvoja). Gornji izbor izraza zrelost, umjesto izraza punoljetnost koji je moguće izraziti brojem, učinjen je ne zbog toga što zrelost doista može prenijeti u hrvatski njemački *Muendigkeit*, nego zato da se pokaže da čak pravni uvjeti u sazrijeva-

Aekivalent von Muendigkeit... Die gebräuchliche Uebersetzung von muendig in das laeteinische majorennis (volljaehrig) bringt die so wichtigen Konnotationen von Macht und Selbstaendigkeit sum Verschwinden” (Sommer, 1984: 225).

nje uključuju neuhvatljive uvjete života u obitelji, od gospodarenja i odnosa moći do vjerovanja i unutar same obitelji, i u njezinim odnosima s okolinom. Tako gore navedene odredbe pokazuju da sazrijevanje ne može biti shvaćeno samo unutar filozofije i znanosti, koje pripadaju zapadnoj akademskoj i profesionalnoj kulturi (O'Malley, 2004: 10-14, 77-126), nego – da bi bilo shvaćeno – mora biti zahvaćeno također od umjetnosti, koja tvori s jedne strane zapadnu humanističku kulturu, ili kulturu pjesništva, govorništva i općeg dobra (*ibid.*: 14-19, 127-178), i s druge zapadnu umjetničku i izvedbenu kulturu (*ibid.*: 19-24, 179-234).

Važnije, historijskofilozofijske odredbe sazrijavanja prešućuju da je na Zapadu sazrijevanje zahvaćeno također unutar proročke i reformacijske kulture, koja ustraje na neshvatljivosti, onostranosti i drugosti Boga (*ibid.*: 6-10, 37-76). Tako Katolička crkva, kao stoljećima najveća zapadna vjerska zajednica, nalazi sazrijevanje u barem još jednom zbivanju, uz ona gore navedena i/ili umjesto njih. To je sazrijevanje Božjeg naroda kako je ono opisano u Starom Zavjetu (u kojemu Židovi dugogodišnjim lutanjem po pustinji sazrijevaju za život u Obećanoj Zemlji) i u Novom Zavjetu (koji je tumačen kao opis zrelog naroda, kojega Bog više ne usmjerava prijetnjom kaznama nego obećanjem vječnog blaženstva) (Akvinski, 1990: 143-145). U kršćanskom naslijeđu sazrijevanje skupine ne shvaća se kao analogno sazrijevanju pojedinca nego, vjerojatno, obratno. Tako po Katoličkoj crkvi pojedinac sazrijeva sakramentima, među kojima posebno značajnije ima sakrament svete potvrde (*Katekizam katoličke crkve*, 1994).

Filozofijsko prešućivanje tri od četiri zapadne kulture, tj. proročke, humanističke i umjetničke, pokazuje teškoće

koje filozofija ima sa shvaćanjem sazrijevanja kao kulture, još više sebe kao kulture i, ponajviše, obrednih, tj. religijskih korijena kulture (Halton, 1992).

Gornji prikaz upućuje na to da su uvjeti sazrijevanja Hrvatske za demokraciju složeni i neprozirni, tj. nisu samo pravni i/ili ekonomski nego su cjeloviti društveni, ali takvi da nisu spoznatljivi niti filozofijski niti znanstveno, nego su barem dijelom shvatljivi (*uhvatljiv*?) umjetnički i religijski, tj. iz kulture. Stoga se nameće problem o kojemu je riječ. Prva je pretpostavka rješavanja problema, koja se niti ne pokušava dokazati, da je navedeni preostali – i vjerojatno ključni – uvjet sazrijevanja za demokraciju spoznajno korisno odrediti kao kulturu.

2.1. Priroda, društvo, kultura

Kultura je, notorno, jedan od najsloženijih i najspornijih pojmova (Muench i Smelser, 1992). Ima sve značajke bitno prijepornog pojma, u smislu koji je odredio Gallie: ocjenjivački je u tom smislu da označava ili pripisuje neku vrstu vrijednog postignuća; to postignuće ima složeni unutrašnji značaj u tom smislu da je vrijednost pripisana postignuću kao cjelini; bilo koje njegovo objašnjenje mora uključivati uputu na možebitne prinose pojedinih njegovih dijelova, s time što prije nego se napravi pokušaj nije moguće niti za jedno od ponuđenih objašnjenja, od kojih svako može na posve različit način prikazati doprinose pojedinih dijelova cjelini, kazati da je protuslovno ili apsurdno; pripisano je postignuće da je moguće da se u promijenjenim okolnostima samo značajno mijenja; ne samo da različiti ljudi prihvaćaju različita mjerila ispravne upotrebe pojma nego svatko priznaje da je njegova upotreba pojma osporavana od drugih te svatko barem malo cijeni mjerila na temelju kojih drugi upotrebljava-

ju taj pojam (Gallie, 1956: 171-172). Gallijev zaključak je da, iako treba voditi računa o razlici sadržaja određenog pojma i njegove povijesti, uspješna upotreba bitno prijepornog pojma mora voditi računa o drugim upotrebama. Stoga je taj pojam, kao što je to najavljeno u uvodu, izgrađen u pet koraka.

Spoznajno su korisna tri pristupa (*ključa*) izučavanju društvenih problema, naime, klasični (ontologijski), moderni (epistemologijski) i suvremeni (jezični) (Padjen, 2010: 116-118). Kultura ne može biti ne-tričavo određena unutar potonjega, jer su unutar njega ionako sve ljudske tvorbe dijelovi kulture (Padjen, 2011: 28). Pojam kulture izveden unutar ontologijske tradicije vjerojatno će biti previše određen (uključivat će religiju i umjetnosti) pa stoga nedovoljno obuhvatan (neće uključivati filozofiju) (Padjen, 2010). Stoga možda najviše obećava moderni pristup (Padjen, 2011). To je prvi korak.

Moderno stajalište je epistemologijsko. Po njemu, metoda istraživanja je ta koja određuje sadržaj predmeta istraživanja. Metoda svake znanosti o kulturi (npr. jezikoslovlja; povijesti – opće ili bilo koje posebne, kakva je povijest prava; pravne ili moralne dogmatike u mjeri u kojoj je svaka od njih znanost o kulturi itd.) po definiciji je zaokupljena istraživanjem pojava koje su neponovljive na barem jedan od dva načina. Prvi je da je svaka od tih pojava posljedica do tada neponovljivih razloga (npr. Da Vincijeva Mona Lisa; I. svjetski rat; bilo koji sudski presedan). Drugi je da je posljedica do tada neponovljivih uzroka (u netom navedenim primjerima: Da Vincijevo nadahnuće; austrougarski ultimatum Kraljevini Srbiji; razlozi za donošenje svakoga od presedana). Tako shvaćene, kulturne pojave moguće je izučavati na dva međusobno isključiva načina: kulturalistički i naturalistički.

Prvi se sastoji u tome da se izučavanjem sličnih pojava unutar jedne kulture izluče, s jedne strane, mjerila (pravila, vrijednosti, načela, ustanove, sustavi i sl.) koja su sama po sebi razlozi za djelovanje i tim samim opravdanja djelovanja, i s druge mjerila (društvene pravilnosti, zakoni i zakonitosti) koja objašnjavaju zašto ili kako su, naročito uputom na uzroke, nastala određena djelovanja. Obje su vrste mjerila, tj. i prva (dalje: opravdanja i/ili razlozi) i druga (dalje: objašnjenja i/ili uzroci) ideal tipovi. Ideal-tip je sud (uključujući pojam čiji sadržaj je definiran) informiran iskustvom (npr. upotrebama pojma kulture i njegove primjene) koji nema istinosnu vrijednost nego spoznajnu plodnost, tj. nije zaključno niti dokaziv niti opovrgljiv iskustvom, nego je više ili manje spoznajno plodan, a to dotle dok objašnjava značajan dio pojava koje se podvođe pod taj sud radi njihovog objašnjenja (Weber, 1968; 1986; Saegesser, 1975). Po istom obrascu moguće je usporedno izučavati dvije kulture ili kulturne pojave dijakrono (npr. hrvatsku kulturu prije i poslije II. svjetskog rata) i sinkrono (npr. današnju hrvatsku i današnju srpsku kulturu), no samo u mjeri u kojoj je i te pojave i kulture kojima pripadaju moguće svesti na zajednički nazivnik – a moguće je u mjeri u kojoj su značajne za istraživanje (pri čemu je kvalifikacija neke pojave kao značajne, npr. Da Vincijevog nadahnuća ili Mona Lise, središnji problem kulturalističkog načina). Naturalistički se način sastoji u tome da se, nakon što se na kulturalistički način određene neponovljive pojave svedu na zajednički nazivnik (npr. zakoni i presude o kažnjavanju obiteljskih nasilnika) te pojave objasni prirodnim pojavama i/ili kulturnim pojavama koje su također svedene na zajednički nazivnik (npr. da se zakoni i presude o kažnjavanju obiteljskih nasilnika objasne bolestima ili kulturom nasilnika).

U drugom koraku kultura je određena kulturalistički, tj. kao društvo ili društveno, tj. onaj dio svijeta koji je različit od prirode ili prirodnog po tome što za društvene pojave pretpostavljamo da je svaka pripisiva, ubrojiva ili računljiva nekome neuzrokovanome uzroku, tj. društvenom djelatniku, neovisno o tome smatra li se društvenim djelatnikom pojedinac i/ili skupina, dočim za prirodne pojave pretpostavljamo da su dio beskonačnog niza uzroka i posljedica, tj. shvaćene su naturalistički. Iako je takvo razlikovanje naoko jednostavno, u zbilji je ishodište gotovo svih rasprava o čovjeku. Prvo u svakodnevnom životu, u kojemu samosvijest ljudi započinje antropomorfnom, tj. pripisivanjem svim pojavama izvan čovjeka neuzrokovanih uzroka, dakle, čovječnosti (Kelsen, 1942). Drugo u filozofiji i znanosti, napose društvenim znanostima, koje su, pogotovo kad su shvaćene u jednini kao društvena znanost "filozofijski gledano oblik 'stvarno postojećeg naturalizma', koji objašnjava ili nastoji objasniti predmete za koje su filozofi tradicionalno vjerovali da su objašnjivi unutar područja razuma samog za sebe (Turner i Roth, 2003: 13). Tako su društvene znanosti malne po svojim pretpostavkama neizbježno barem dijelom fiziomorfne, tj. pripisuju međuljudskim odnosima da su lanac načelno beskrajnog niza uzrokovanih uzroka. Praktične posljedice sukoba humanizma i naturalizma najvidljivije su u pravu kad se u kaznenom postupku raspravlja o tome je li okrivljeni računljiv ili ne.

2.2. Politička kultura

U trećem koraku razgraničuje se politika ili političko od društva ili društvenog u gore određenom smislu (2.1). Zadatak je još teži od razlikovanja kulture,

tj. društva kao različite od prirode, i to zbog toga što su se društvene i humanističke znanosti formirale u značajnoj mjeri uslijed anegdotalnih razloga (Simon, 1997: 11). Taj je zadatak moguće izvesti na nekoliko načina. Dvije su krajnosti *prima facie* spoznajno neplodne. Jedna je izjednačavanje politike i društva. Moguće ga je razabrati u nekim djelima političke znanosti Harolda Lasswella (Laswell i Kaplan, 1950). Izjednačavanje je neplodno utoliko što ne omogućava zamjećivanje razlike između predmodernih međuljudskih odnosa (naročito prvobitnih), čiji su sastojci ili strane koje se kasnije osamostaljuju još neraščlanjene ili čak nepostojeće, i modernih, čiji su sastojci ili strane raščlanjene ili čak novonastale kao gospodarstvo, politika, pravo, kultura, religija, itd. Druga je krajnost odredba društva kao ukupnosti svojih sastojaka ili strana, tj. politike, kulture itd., naročito u moderno doba. Takvu odredbu društva moguće je razabrati i u raspravama o društvenoj teoriji, kao onom što je zajedničko svim društvenim znanostima (Turner i Roth, 2003). Treći način je onaj devetnaestostoljetne sociologije, koji je moguće shvatiti kao moralnu reakciju na novi politički i gospodarski poredak, tj. državu i tržište (potonje nazivano i građanskim društvom ili naprosto društvom) ustanovljen modernim pravom, koje je pozitivizacija racionalistički pojmljenog prirodnoga (objektivnog) prava i prirodnih (subjektivnih) prava. Tako sociologijski pojam društva izvorno uključuje s jedne strane pojmove ustanova za koje sociologija pretpostavlja da imaju veći potencijal od pravnih ustanova, tj. zajednicu nasuprot građanskom društvu, autoritet nasuprot vlasti, i "sveto" nasuprot svjetovnom; te s druge pojmove posljedica pravno uređenih ustanova, tj. otuđenja kao posljedicu vlasništva, i statusa

kao posljedice jednakosti samo pred zakonom (Padjen, 1987).² Sociologijski pojam društva spoznajno je plodan po tome što uključuje pojmove modernih pravnih ustanova, ali je usredotočen na njihove negacije koje su bolje, tj. na zajednicu, autoritet i sveto, te na loše posljedice pravnih ustanova, pa je tako u središtu sociologijskog interesa moral.

U četvrtom koraku prihvaća se razlika tri pristupa izučavanju politike. Prvi shvaća politiku kao interes te je usredotočen na imovinsku dobit izvedenu iz ekonomskih tržišta. Drugi je shvaća kao instituciju te je usredotočen na ovlaštenja jedne skupine koja obuzdavaju druge skupine i time preoblikuju interese i identitete utemeljene na kulturi u javne politike. Treći pristup shvaća politiku upravo kao kulturu te je usredotočen na uvjerenja i vrijednosti po kojima ljudi često određuju drugačije i svoje interese i svoja ovlaštenja (Kopstein i Lichbach, 2000: 11-12, 18). Tako se, pristupajući problemu istraživanja u modernom, tj. epistemologijskom ključu dolazi doista do političke kulture kao predmeta koji je različit i od ostalih strana kulture i od preostalih strana politike.

Međutim, u petom koraku, koji pristupa problemu također u istome ključu, traži se mjesto kulture u svakoj od tri strane politike koje su označene engleskim izrazima *politics*, *policy* i *polity*, ali su kao takve prihvaćenije u suvremenoj njemačkoj nego u američkoj ili britanskoj politologiji. Tako se nalazi da je politika kao kultura središnji dio političkog u smislu *politics*, tj. ukupnosti odnosa moći među ljudima, koji uključuju odnose dobrovoljnog prihvaćanja i provedbe vrijednosti i drugih mjerila djelovanja (pa tako i onih religijskih, ideologijskih ili posve iracionalnih) koji su dio kulture

ili jedva od nje razlučivi. No kultura je posve očito prisutna i u politici kao *policy*, koja redovito uključuje i opravdanja i objašnjenja, a tim samim i u politici kao *polity*, tj. zajednici ljudi, nar. ustanova, primjerice, države ili parlamenata.³

U skladu s petim korakom, izrazi politika kao kultura, kultura kao politika i politička kultura u ovom se radu upotrebljavaju uglavnom *promiscue*, tj. kao jednako značnici, ne niječući pritom da za potrebe nekoga drugog istraživanja, uključujući moguće nastavke ovoga, može biti plodno ta tri izraza razlikovati. No, ne samo razlozi petog nego i oni četvrtog koraka omogućuju da se pokaže kako je matica hrvatske politologije zaokupljena pretežito, iako ne izrijeckom, izučavanjem upravo predmeta koji na prvi pogled pripadaju političkoj kulturi (3.1) i da, štoviše, matica hrvatske politologije stvara političku kulturu (3.2).

3.1. Politologija kulture

Na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, jedinom takve vrste u Hrvatskoj, u posljednja dva ili tri desetljeća zbio se – barem na prvi pogled – neočekivan pomak u sadržaju i važnosti nastavnih predmeta zaokupljenih kulturom. Naime, temeljni takvi predmeti, koji su bili obvezatni u dodiplomskom studiju politologije, a to su “Historija civilizacije” (Žarko Vidović i Eduard Kale)⁴ i “Sociologija kulture” (Mladen Čal-

³ Razlikovanje tri značenja politike na temelju navedena tri engleska izraza uobičajeno je u suvremenoj njemačkoj više nego u američkoj ili britanskoj politologiji, npr. Rohe, 1994.

⁴ Po prvom planu dodiplomskog studija politologije Fakulteta, u 1962.-63., “Historija civilizacije” bila je obvezatan predmet prve godine studija. Vidi: Tatalović, 2002: 93, 147, 187.

² Usporedi: Nisebet, 1966.

darović)⁵ nestali su, a pojavili su se brojni rubni (izbornih predmeta prijediplomskog i dodiplomskog studija) i napredni predmeti (specijalističkih i doktorskih studija) zaokupljeni kulturom. Ti novi predmeti uključuju, naročito, sljedeće: “Political Science Fiction” (H. Cvijanović), “Politika i religija” i “Sekularna Europa: europski sekularni identiteti” (H. Špehar), “Kulturna politika” (S. Dragojević) u preddiplomskim studijima politologije i novinarstva i “Media and Popular Culture” samo u preddiplomskom studiju novinarstva;⁶ “Kulturni menadžment” (S. Dragojević) u diplomskom studiju novinarstva;⁷ “Popularna kultura” (H. Popović), “Sekularna Europa” (H. Špehar) i “Mediji i rodne uloge” (S. Leinert Novosel) u diplomskom studiju novinarstva;⁸ “Jezične politike i jezici međunarodne komunikacije” (Ivo Žanić) i “Politika i umjetnost u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi” u specijalističkom studiju “Regionalne komparativne studije Srednje i Jugoistočne Europe”;⁹ “Hi-

bridni identitet i kultura granica” u doktorskom studiju “Politologija” (N. Petković);¹⁰ “Politička kultura i demokracija: komparativni pristup” u doktorskom studiju “Komparativna politika” (V. Vujčić).¹¹

Promotri li se pomnije, opisani po-mak je paradoksalan, po tome što prikri-veno sadrži rješenje vlastitog problema. Naime, Fakultet je zaokupljen izučava-njem politike, odnosno političkog prije svega kao kulture i to ne samo u širokom smislu politike kao kulture, nego i u mnogo užem smislu, po kojemu se poli-tička kultura razlikuje od političkih in-stitucija i političke ekonomije, kako je to pokazano u trećem koraku.

Glavni je razlog ili uzrok zbog kojega je Fakultet zaokupljen političkom kultu-rom u uskom smislu taj što je po sastavu svojih nastavnika desetljećima bio usmje-ren na to da izvodi nastavu prvije svega iz predmeta kao što su to filozofija poli-tike, historija političkih ideja, sociologija i psihologija političkih vrijednosti i poli-tičkog ponašanja, naročito političke ko-munikacije i javnih medija te, tzv. ambi-jentalnih politologijskih disciplina kao što su historija, sociologija i pravo. Tako je samo središte Fakulteta desetljećima ustanovljavano djelovanjem skupine fi-lozofa, naime, Vanje Sutlića, Ante Paža-nina, Branke Brujić i Borisa Hudoletnja-ka, s time što su se nekoć najmlađi čla-novi te skupine – Ivan Prpić, Zvonko Posavec i Davor Rodin – upustili u izu-

⁵ Po prvom planu dodiplomskog studija politologije Fakulteta, u 1962.–63., sociologija je bila obvezatan predmet prve i treće godine studija. *Isto*, 93 Vidi: Tatalović, 2002: 189.

⁶ Fakultet političkih znanosti / Studiji / Pred-diplomski; <http://www.fpzg.unizg.hr/studiji/preddiplomski> (očitano: 6. 2. 2015.).

⁷ Fakultet političkih znanosti / Studiji / Di-plomski / Diplomski studij politologije; www.fpzg.unizg.hr/studiji/diplomski/politologija (očitano: 6. 2. 2015.).

⁸ Fakultet političkih znanosti / Studiji / Di-plomski / Diplomski studij novinarstva; www.fpzg.unizg.hr/studiji/diplomski/novinarstvo (očitano: 6. 2. 2015.).

⁹ Fakultet političkih znanosti / Studiji / Speci-jalistički / Regionalne i komparativne studije Srednje i Jugoistočne Europe; https://www.fpzg.unizg.hr/studiji/poslijediplomski/specijalisticki_studiji/rkssije/plan_i_program (očitano: 6. 2. 2015.).

¹⁰ Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij Politologija / Plan i program; https://www.fpzg.unizg.hr/_download/repository/Doktorski_plan-i-program.pdf (očitano: 6. 6. 2015.).

¹¹ Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij Komparativna politika / Plan i program; www.fpzg.unizg.hr/studiji/poslijediplomski/doktorski_studiji/komparativna_politika/plan_i_program (očitano: 6. 6. 2015.).

čavanje politike kao teoretičari politike, dakle, na način na koji to čine politolozi.¹² Trećina nastavnika bila je 1980.-ih i 1990.-ih godina članovima fakultetskog Odsjeka za političku i društvenu teoriju.¹³ Većina je izučavala ideje koje su barem u širem smislu filozofjske, odnosno teorijske, no također su i dio kulture, naročito one strane kulture koja je primjetno politička. Uz to, desetljećima je neupitni temelj filozofije njegovane od članova Fakulteta bilo kontinentalnoeuropsko ili, točnije, njemačko filozofjsko naslijeđe, koje se od svog parića, onoga angloameričkoga (zapravo u značajnoj mjeri austrijskog ili čak bečkog), barem izvanjski gledano razlikuje prije svega po tome što su potonjemu prešutni uzori racionalnost i učinkovitost koju postižu prirodne znanosti i pravne rasprave, dočim je prvo naslijeđe bliže književnosti ili umjetnosti naprosto (Prado, 2003; Durfee, 1976). Fakultet je zahvaljujući svojim sociolozima – Anti Fiamengu, Josipu Županovu, Teni Martinić, Anti Marušiću i Zvonku Lerotiću – započeo studij političkih vrijednosti kao iskusvenih pojava, a putem svojih psihologa, Josipa Novosela i Ivana Šibera, taj studij proširio u sustavna empirijska istraživanja, poglavito vrijednosnih orijentacija i političkog ponašanja birača (Tatalović, 2002).

Dodatne okolnosti zbog kojih je Fakultet usredotočen na političku kulturu u uskom smislu je taj da Fakultet u svo-

jemu sastavu nema pravnike ili politologe s pravnom naobrazbom potrebnom za istraživanje političkih institucija, a više nema niti kritičnu masu politekonomista potrebnu za istraživanje političkih interesa. Iako je na Fakultetu od osnivanja zaposleno petnaestak diplomiranih pravnika,¹⁴ niti jedan od njih (osim potpisanoga) nije se razvijao kao pravnik. Na Fakultetu je u prvih četrdeset godina njegovog djelovanja bilo zaposleno desetak nastavnika ekonomskih predmeta,¹⁵ a danas samo jedan,¹⁶ dok dvoje predaje i ekonomske predmete.¹⁷

U zaokupljenosti hrvatske politologije kulturom malo se značajnog promijenilo zamjenjivanjem političke teorije kao središnje politologijske discipline političkom znanosti te svodenjem potonje iz više raznorodnih disciplina političkih nauka (ekonomskih, sociologijskih, historijskih, itd. te samo politologijskih) u “politologiju u jedini” (Kasapović, 2007), i to sa središtem u komparativnoj politici iz koje je Fakultet izveo svoj prvi poslijediplomski doktorski studij.¹⁸ Nije niti mogao zbog toga što je nosiva pretpostavka svodenja bilo

¹² Vidi ukratko Tatalović, 2002: nar. podatke o nastavnim planovima i sadržajima studija politologije, 91-120, i o nastavnicima, 147-168, 177-190.

¹³ Z. Baletić, T. Jantol, D. Lalović, Z. Kurelić, Z. Lerotić, I. Padjen, I. Perko-Šeparović, Z. Petak, Z. Posavec, I. Prpić, D. Rodin, D. Strpić, I. Šiber, V. Vujčić. Po Tatalović, 2002: 177-190. Fakultet 2002. zapošljava 37 profesora i docenata.

¹⁴ Z. Baletić, D. Bilandžić, D. Boban, I. Brkljačić, B. Caratan, Š. Deren-Antoljak, A. Dragičević, L. Geršković, V. Mileta, J. Mirić, I. Perko-Šeparović, N. Smailagić, D. Šepić, R. Vukadinović, J. Županov. Vidi: Tatalović: 2002: 147-168, 177-190.

¹⁵ Z. Baletić, L. Brkić, I. Brkljačić, A. Dragičević, B. Javorović, V. Mileta, P. Mihalj, Z. Petak, N. Rendulić, D. Strpić. Vidi: Tatalović, 2002: 147-168, 177-190.

¹⁶ Brkić: “Teorija ekonomske politike”, “Politička ekonomija EU”, “Međunarodna politička ekonomija”. Preddiplomski, *bilj.* 7, “Hrvatska u međunarodnim ekonomskim odnosima”, Diplomski, *bilj.* 8.

¹⁷ Z. Petak, “Javne financije”, Preddiplomski, *bilj.* 7; N. Zakošek, Diplomski, *bilj.* 8.

¹⁸ Doktorski Komparativna, *bilj.* 12.

shvaćanje da je politika racionalni proces odlučivanja (kako je to izrijekom navela najava *Političkih analiza*, trećega fakultetskoga politologijskog časopisa¹⁹), s neizrečenim ali primjetnim osloncem na teoriju javnog izbora. Ta je teorija, u vrijeme, s jedne strane, fragmentacije društvenih znanosti, a, s druge, slabljenja državne regulacije, postala jedino usmjerenje koje je bilo prisutno u svima: ekonomskoj znanosti, u kojoj je nastala, te u politologiji, sociologiji, antropologiji i pravnoj znanosti (Heckathorn, 2003: 273). Pretpostavke teorije su osporene i prije ekonomske krize koja se pojavila 2008.²⁰ Tako racionalnim kako to pretpostavlja teorija javnog izbora nije niti pravo shvaćeno kao normativni poredak koji je očišćen od svih pojedinačnih predodžaba, a time i od kulture.²¹ Takvim pogotovo nije pravo shvaćeno kao kultura (Visković, 1990). Tako racionalnim kako to pretpostavlja teorija racionalnog izbora nije niti gospodarstvo, odnosno društvo shvaćeno kao djelovanje čiji su uzroci subjektivna značenja, odnosno predodžbe o ciljevima društvenih djelatnika.²²

3.2. Politologija kao kultura

Fakultet političkih znanosti pokrenuo je, niti desetljeće po svojem osnivanju, studij novinarstva, kao u prvom

¹⁹ http://www.fakultet.fpzg.hr/vijesti/html/2011/polanal_290311.htm

²⁰ Npr. kritiku ranijeg teoretičara racionalnog izbora Taylor, 2006.

²¹ Kako pravo shvaća Kelsen, 1916.

²² Kako gospodarstvo, odnosno društvo shvaća Weber, 1989. Vidi metodologijske razloge u Weber, 1976: 3-4, preimenujući u subjektivno značenje predodžbu o cilju preuzetu od Iheringa, 1894. Vidi: Turner i Factor, 1994: 3-12.

redu stručni studij za koji se politologija drži najboljom pripravom, baš kao što je i za diplomaciju. Opravdanje za utemeljivanje studija novinarstva i diplomacije u političkim naukama, čak ako se pretpostavi da je skrovrta svrha bila izobrazba obavještajaca, moglo je biti samo činjenica da su političke nauke njegovane na Fakultetu od samih početaka institucije bile u značajnoj mjeri studij političkih kultura. Pritom je studij novinarstva, pogotovo od kad uključuje ne samo javne elektroničke medije nego i one internetske, posve očito ne samo razumijevanje i objašnjavanje medija nego i, putem medija, bio i ostao stvaranje kulture, i to, kad je riječ o studiju novinarstva na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, prije svega političke kulture.

U njemačkome – poglavito filozofijskom – naslijeđu u kojemu je Fakultet djelovao svoja prva četiri desetljeća, nastoji se biti na razini uma, a ne pukog razuma, nekmoli struke (vidi: Kant, 1984). U skladu s tim naslijeđem, koje je uključivalo ideju humboldtovskog sveučilišta (Schelsky, 1963), nastavnici Fakulteta su držali samorazumljivim da je poslanje Fakulteta kao sveučilišne ustanove da obrazuje *Brodgelehrte*, tj. općebrazovane (Schelling, 1907), a ne da ostručava za *Brotgelehrte*, tj. za izobražene za zarađivanje kruha svagdašnjeg (Schiller, 1789). Stoga su studiji novinarstva i diplomacije kao stručni studiji shvaćani kao nešto ako već ne ispod razine Fakulteta onda njemu izvanjsko, a ni u kojemu slučaju kao njegovi možebitno najproduktivniji izdanci.

U svjetlu netom iznesene dijagnoze ne iznenađuje da nastavnici i suradnici Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu nisu niti zapazili vlastiti osobit proizvod, koji bi veoma teško – ako uopće – mogao nastati u bilo kojemu drugom dijelu Sveučilišta, a i u bližem

prostoru izvan njega. To je predstava dramske družine Fakulteta "Politika/djela/tijela".²³ Prvu izvedbu predstave, u "35. sceni kazališnih amatera Zagreba / SKAZ" (Kazalište KNAP, 30. ožujka 2011.),²⁴ došao je, od više pozvanih, pogledati samo jedan stalni nastavnik.

²³ Autori: Marko Hrenović (student Akademije dramske umjetnosti) i Arno Vinković, također i redatelj. Producent Marko Popović. Glumci: Vlatka Rudančić, Neven Jurina Tomić, Nina Remenar, Anja Pletikosa, Duška Jurić, Josipa Periša, Stella Husnjak, Vladimir Hunjak Štula, Karmen Miletić, Alen Makaronov (studenti Fakulteta političkih znanosti).

²⁴ Autori predstave opisali su je ovako: "Ova predstava istražuje političku percepciju u zadanim okvirima društvene stvarnosti. Bazira se na stavljanju čovjeka u društveno-politički svijet koji ga različitim spektrima ideologija obasjava sa svih strana. On što na kraju pokušava rekonstruirati u svim tim podražajima jest svoje mjesto u tom svijetu različitih ideologija. Ono što ga dovodi do razumijevanja sebe samog jest stavljanje sebe u onaj dominantni okvir koji se nalazi pred njim. Na taj način ostaje upleten u predstavu stvarne virtualnosti, simulacije, spektakla, govora i riječi za koje ne nalazi stvarnu pozadinu, ali si to na sebi svojstven način pokušava postaviti u određeni smisao. Problem i pitanje političkog ga stavlja u onaj dominantni okvir u kojem je suvremena politička stvarnost predstavljena, a to je svijet reality-showa, rješavanje društvenih problema kao zabavne aktivnosti, populizma i zaslijepljenosti političkim slikama umjesto političkim sadržajem. Predstava navedeni sadržaj izražava kombinacijom scenskog pokreta, teksta i glazbe. Ono što ostaje kao otvoreno pitanje samom liku jest pokušaj materijaliziranja političke stvarnosti i nalaženje puta realnog otkrivanja prave političke stvarnosti. Dramski tekst Politika/djela/tijela predstavlja srednji dio predstave koji je zahvaćen tekstom, dok prvi i treći dio predstavljaju istraživanje društvenih i političkih odnosa u vidu prisutne društveno-političke stvarnosti (pokušaj razumijevanja odnosa u njihovom manifestnom stanju). Kao rezultan-

Dok nastavnici i suradnici Fakulteta nisu raspoznali predstavu kao svoj osobiti proizvod, članovima ocjenjivačkog suda SKAZ-a, obrazovanima i odgojenima u tradiciji visoke književnosti koja se kao *kultura naprosto* njeguje na Filozofskom fakultetu i Akademiji dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu te u njihovim replikama na novim sveučilištima, predstava je bila (kako je to pokazalo obrazloženje njihove ocjene i razgovor s autorima i izvođačima nakon izricanja ocjene) do nerazumljivosti strana. Članove ocjenjivačkog suda predstava "Politika/djela/tijela" dojmila se kao političko kazalište, iako je ona bila nešto dosta različito ako se taj izraz shvati u njegovom uobičajenom smislu angažiranog kazališta koje je samo politička zajednica, tj. *polity*, ili ima poticajnu poruku kao *policy*, ili ima politiku u smislu *politics* kao svoj predmet ili problem. Različito od političkog kazališta u bilo kojemu od ta tri smisla, koja su sva veoma široka a ipak preuska, predstava je pokazala da, zahvaljujući medijima, sve postaje politika (ali isto tako postaje i ekonomija, kultura, sport itd.), a upravo zbog toga, jer je sve politika, više i nije politika; još važnije, zahvaljujući medijima, i kultura prestaje biti kultura, jer se – poput stalno ponovne izvedbe prvih taktova Beethovenove V. simfonije – pretvara u kič, s tim što se zbog korištenja tehničkih mogućnosti beskonačnog ponavljanja "dijalektički" niječe i kao kič (uostalom, taj se izraz više niti ne upotrebljava, osim afirmativno, primjerice u nedavno otvorenom butik u odjeće).

ta dolazi na vidjelo kompleksnost realnih društvenih odnosa, tako da ostaje evidentno da je realna društveno-politička stvarnost jedna iznimno zapetljana predstava."

http://kamo.hr/pls/th/theatre.directing?i_direct_id=4002743&i_city_id=3372&i_topic_id=19&i_county_id=-1
(očitano: 28. 11. 2011.).

Tako i kultura postaje samo mrlja u oku i vibracija u uhu koja više niti ne prikriva prazno. Dakako, takvom postaje i politika, koja je ionako medijalizacijom sve zagušila, pa tako i samu sebe.²⁵

Iako je "Politika/djela/tijela" dobila Rektorovu nagradu Sveučilišta u Zagrebu (8. lipnja 2011.),²⁶ na svojoj reprizi (u "Vidri") privukla je, kao i premijera, samo jednog nastavnika Fakulteta, a jednako toliko i druga predstava iste družine, naime, "Posljedica: Josip Aleksandar Lelas" (Dvorana MČUK, 30. ožujka 2012.).²⁷ (izuzme li se, ponovno, autor ovih redaka, koji više nije bio stalni nastavnik Fakulteta). *In dubio pro reo* dopušteno je zaključiti da je upravo izostanak, rečeno jezikom PR koji je danas njegovan u Fakultetu, fakultetske *brand recognition*, zaslužan za to da je druga

predstava rađena nastojanjem da se približi stalnome kazališnom gledateljstvu a time i kazališnim ocjeniteljima iz *culture naprosto*. Treća predstava, "Voice from Europe", iste kazališne družine, prozване "FPZG Dramska skupina", bila je satira, sva na engleskom, EU birokracije (izvedena na Akademiji dramske umjetnosti 28. lipnja 2013. i reprizirana, nakon što je i ona dobila rektorovu nagradu, 2014.). *In dubio* dopušteno je i u pogledu nje zaključiti da joj je uslijed izostanka fakultetskog priznanja kao vlastitog proizvoda nedostajalo upravo ono na čemu su temeljene "Yes Minister" i "Yes Prime Minister", najbolje satire birokracije svih vremena (i najprodavnije britanske TV serije ikada), a u čemu bi studenti politologije i novinarstva morali biti *ex professo* obavješteniji od bilo koga drugog: *faction* (kad su autori te dvije serije iskoristili sve anegdote koje su saznali od samih birokrata, prestali su snimati (Lynn, 2011).

Sudeći po izloženom, izostanak fakultetske *brand recognition* mogao je biti taj koji je spriječio da se uz ustanovljene i priznate politologijske struke, a to su diplomacija i novinarstvo, ustanovi i treća, izražena kao kazalište no prenosiva u druge medije, od TV do nečega što se jedva može naslutiti. No, podjednako bi moglo biti uvjerljivo i drugo objašnjenje, a to je da je *brand recognition* treće politologijske struke izostala ne zbog toga što su njezini kazališni izdanci bili slabi u tome u čemu su morali biti snažni, a to je političko-artistički *faction*, nego zbog toga što su upravo u tome bili slabiji od matice hrvatske politologije, koja se pretvorila u političku kulturu.²⁸

²⁵ Iz prijedloga Sveučilištu u Zagrebu da se družini predstave dodijeli Rektorova nagrada.

²⁶ Bez ikakve zasluge pisca ovih redaka, koji je *ex post facto* i *pro forma* figurirao kao mentor predstave i pisac preporuke da joj se dodijeli Rektorova nagrada, uz sljedeće obrazloženje zašto se usudio odazvati pozivu da napiše preporuku: "iIako je moja jedina veza s kazalištem ta da sam povremeni kazališni gledalac, rado sam se odazvao pozivu Ponajviše zbog toga što sam tijekom predstave sve više shvaćao da je ona možda jedan od najboljih proizvoda Fakulteta političkih znanosti, i to takav koji bi malo tko s Fakulteta prepoznao, a ja možda ipak mogu, zahvaljujući tome što sam ne samo politolog i nastavnik studija politologije i novinarstva Fakulteta nego, također, neuspješni muzičar, ali s iskustvom, nešto manje neuspješan pisac – pa čak i urednik – novinskih tekstova, a i nekakav sam pravnik. Tako mi je možda moguće da vidim spoj znanosti i umijeća te struke koji politolozi, obrazovani teorijski, možda vide ali ne cijene, a novinari za taj spoj niti ne haju."

²⁷ Autori Petar Novaka i Arno Vinković, u izvedbi PoliDrame Dramska družina Fakulteta političkih znanosti.

²⁸ Primjer je numerološka analiza prinosa zasluznog profesora Davora Rodina od njegovog nasljednika na fakultetskom skupu u počast Rodinu, u kojemu je izložena prva inačica ovog rada.

4. Politička monokultura ili znanstveni pluralizam?

U mjeri u kojoj je ishodište matice hrvatske politologije institucionalizirane u Fakultetu političkih znanosti vjera u revoluciju i teoriju, sve veće zanimanje politologije za kulturu koje je preraslo u pretvaranje same politologije u kulturu, intelektualno je plodnije nego što bi to bila njezina vjernost vlastitom ishodištu. No, hrvatska politologija može pridonijeti hrvatskome demokratskom sazrijevanju (vidi 1. odsjek) samo tako da napravi puni krug, naime, tako da se, nakon ispravljanja preozbiljnog shvaćanja teorije okretanjem prvo političkoj znanosti i potom političkoj kulturi, okrene vlastitima zapostavljenim disciplinama, tj. političkoj ekonomiji i političkim insti-

tucijama, koje je moguće obnoviti samo tješnjim povezivanjem s ekonomskom i pravnom znanošću. Putokaz bi, u nedostatku boljih, mogla biti sljedeća misao, koja toliko vrijedi za politologe, pravnike, sociologe, historičare itd., koliko i za ekonomiste:

Ne može biti velikim ekonomistom onaj tko je samo ekonomist...i (takav će) vjerojatno postati smetnjom ako ne i otvorenom opasnošću (Hayek, 1967; citirano u: Sharma, 2014:5).³⁰

Puni krug uključuje reintegraciju teorije i kulture te politologije unutar sebe i s drugim znanostima. Važnije, pretpostavlja da je smisao društvenih znanosti rješavanje društvenih problema, a ne njihovo promišljanje i stvaranje pukih simbola.

²⁹ Hayek, Friedrich v., *Studies in Philosophy, Politics and Economics* (Chicago IL: University of Chicago Press, 1967), cit. po Sharma, Soumitra, *Economics in an Awkward Corner*, ed. by M. Škare & D. Tomić (Pula: Juraj Dobrila University of Pula, 2014), na 5.

LITERATURA

- Akvinski, T. (1990) Suma teologije, u: *O državi*. Zagreb: Globus.
- Allott, P. (2003) The emerging International Aristocracy. *New York University Journal of International Law and Politics* 35 (1): 309-339.
- Boban, Lj. (1974) *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941: iz povijesti hrvatskog pitanja*, knj. 1. Zagreb: Liber.
- Brunner, H. (1906) *Deutsche Rechtsgeschichte*, Bd. 1 i 2. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Durfee, H. (ur.) (1974) *Analytic Philosophy and Phenomenology*. The Hague: Nijhoff.
- Gallie, W. B. (1956) Essentially Contested Concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society* 56: 167-198.
- Halton, E. (1992) The Cultic Roots of Culture, in: R. Muench i N. J. Smelser (ur.), *Theory of Culture*. Berkeley CA: University of California Press.
- Hayek, F. (1967) *Studies in Philosophy, Politics and Economics*. Chicago IL: University of Chicago Press.
- Heckathorn, D. (2003) Sociological Rational Choice, u: G. Ritzer, G. i B. Smart, B. (ur.), *Handbook of Social Theory*. London: Sage.
- Ihering, R. (1894) *Cilj u pravu*. Beograd: D. Š. K. S.
- Ilich, I. (2000) *Deschooling Society*. Marion Boyars.
- Joyce, J., *Ulysses*, http://www.planetpdf.com/planetpdf/pdfs/free_ebooks/Ulysses_NT.pdf (15. 2. 2012.).
- Kant, I. (1984) *Kritika čistog uma*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- Kant, I., (2000) Odgovor na pitanje: Što je prosvjetiteljstvo, u: *Pravno-politički spisi*. Zagreb: Politička kultura.
- Kasapović, M. (2007) Izlazak iz množine: kraj unutarnje institucionalne kolonizacije hrvatske političke znanost, u: M. Kasapović (ur.), *Izlazak iz množine: stanje hrvatske političke znanosti*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Katekizam Katoličke Crkve* (1994) <http://www.hbk.hr/katekizam/ii/ii2ee3.html> (4. 2. 2015).
- Kelsen, H. (1916) Die rechtswissenschaft als Norm- oder als Kulturwissenschaft: Eine methodenkritische Untersuchung, u: *Schmollers Jahrbuch fuer Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche: 1181-1239*.
- Kelsen, H. (1942) *Society and Nature: A Sociological Inquiry*. Chicago IL: The University of Chicago Press.
- Kolar, S. (2003) *Breza i druge pripovijetke*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kopstein, J. i Lichbach, M. (ur.) (2000) *Comparative Politics Interests, Identities, and Institutions in a Changing Global Order*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Lasswell, H. i Kaplan, A. (1950) *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*. New Haven CT: Yale University Press.
- Lynn, J. (2011) *Comedy Rules: From the Cambridge Footlightes to Yes, Prime Minister*. London: Faber & Faber.
- Mount, F. (2012) *The New Few or A Very British Oligarchy*. London: Simon & Schuster.
- Muench, R. i Smelser, N. J. (ur.) (1992) *Theory of Culture*. Berkeley CA: University of California Press.
- Nisbet, R. A. (1966) *The Sociological Tradition*. New York: Basic Book.
- O'Malley, J. W. (2004) *Four Cultures of the West*. Cambridge MA: Harvard Belknap Press.

- Padjen, I. (1978) Pravo i artikulacija političkih interesa: građansko naslijeđe i socijalistička demokracija. *Argumenti* 1 (1): 31-50.
- Padjen, I. (1987) Sociologija i moderno pravo. *Revija za sociologiju* 18 (3-4): 93-110.
- Padjen, I. (1998) Aristokracija i ustavna država. *Politička misao* 35 (3): 92-111.
- Padjen, I. (2010) Pravo na sjecištu politike, ekonomije i kulture (I.). *Politička misao* 47 (4): 108-134.
- Padjen, I. (2011) Pravo na sjecištu politike, ekonomije i kulture (II.). *Politička misao* 48 (1): 7-38.
- Piketty, T. (2014) *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Prado, C. G. (ur.) (2003) *A House Divided: Comparing Analytic and Continental Philosophy*. Amherst NY: Prometheus/Humanity Books.
- Rohe, K. (1994) *Politik – Begriffe und Wirklichkeiten: eine Einfuehrung in das politische Denken*, Stuttgart: Kohlhammer.
- Saegesser, B. (1975) *Der Idealtypus Max Webers und der naturwissenschaftliche Modellbegriff*. Basel: Druckerei Birkhaeuser.
- Schelling, F. W. J. (1907) *Vorlesungen uber die Methode des akademischen Studiums*, u: *Werke*, sv. 2, Leipzig (<http://www.zeno.org/>).
- Schelsky, H. (1963) *Einsamkeit und Freiheit: Idee und Gestalt der deutschen Universitaet und ihrer Reformen*. Reinbeck b. H.: Rowohlt.
- Schiller, F. (1789) Was heisst und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte, *Mercur* (<http://www.willensbekundung.net/>).
- Sharma, S. (2014) *Economics in an Awkward Corner*. Pula: Juraj Dobrila University of Pula.
- Simon, D. (1997) Do We Still Need University? *Institute for Human Sciences Newsletter* 57: 11-13.
- Sommer, M. (1984) Muendigkeit, u: *Historisches Woerterbuch der Philosophie*, Bd. 6. Basel: Schwabe & Co.
- Stiglitz, J. (2012) *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: Norton.
- Tatalović, S. (ur.) (2002) *Fakultet političkih znanosti, 1962-2002*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Taylor, M. (2006) *Rationality and the Ideology of Disconnection*. Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Turner, S. P. i Factor, R. A. (1994) *Max Weber: The Lawyer as Social Thinker*. London: Routledge.
- Turner, S. P. i Roth, P. A. (2003), Introduction. Ghosts in the Machine: Issues of Agency, Rationality and Scientific Methodology in Contemporary Philosophy of Social Science, u: S. P. Turner i P. A. Roth, P. A. (ur.), *Philosophy of the Social Sciences*. Oxford: Blackwell.
- Visković, N. (1990) *Pravo kao kultura: Egoška teorija prava Carosa Cossija*. Rijeka: ICR.
- Weber, M. (1968) *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tuebingen: Mohr Siebeck.
- Weber, M. (1976) *Privreda i društvo*. Beograd: Prosveta.
- Weber, M. (1986) Objektivnost spoznaje u društvenoj znanosti i društvenoj politici, u: *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.
- Weber, M. (1989) *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Sarajevo: Masleša.

Politics as Culture: Contribution of Political Science to Democratic Maturity

SUMMARY The article discusses the contribution of Croatian political science to the development of democracy in Croatia. The focus of the analysis is the concept of culture which author talks about in five steps. In the first step it is understood in the modern key, in the second step as different for nature and in the third as different from society. In the fourth step author differentiates political culture from political economy and political institutions, but in the fifth part there is an attempt to show culture as a fundamental part of politics, policy and polity. On the basis of these insights author shows that the matrix of Croatian political science is more and more devoted to scientific investigation of politics as culture as both study of political culture and as a source of development as politics as culture.

KEY WORDS political science in Croatia, culture, political culture